

“МАРКО ПОЛОГИЙН АЯЛАЛ” БҮТЭЭЛИЙН
ОРЧУУЛГЫН СТРАТЕГИД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

Г.Бат-Учрал²⁹

В.И.Павлов³⁰

***Abstract:** Many foreign scientists and researchers have classified and defined the translation strategies in many different ways, and Mongolian translators and scientists have also proposed many versions of the definition. When translating any work, it is important to preserve the source text in the target language, taking into account the thoughts and positions of the author, without losing the content and meaning, and for this, the translator needs to use a large variety of strategies. This time, we have considered the assignment, classification, and use of translation strategies terms with examples of translation works. Analyzing the translation of “Travels of Marco Polo”, focusing mainly on the historical source, we aimed to analyze whether there are selective strategies, and how the meaning of the source text was captured by identifying the commonly used strategies of the translator.*

***Түлхүүр үг:** Марко Поло, орчуулах стратеги, орчуулах арга барил*

Удиртгал

Орчуулга судлал тусгай салбар шинжлэх ухаан болон хөгжиж эхэлснээс хойш “орчуулах стратеги” хэмээх нэр томъёоны тодорхойлолтын тухай маргаан эрдэмтэн судлаачдын дунд өнөөг хүртэл үргэлжилсээр байна. “Орчуулах стратеги” хэмээх нэр томъёог орчуулгын үйл явцыг тайлбарлахад хэрэглэдэг хэдий ч утга агуулгын нарийн ялгааг багтаасан, нэгдсэн тодорхойлолт одоо хүртэл гараагүй байна. “Орчуулах стратеги” хэмээх ойлголтыг нарийн тодорхойлохын тулд энэ маргаантай асуудалд хэл шинжээч нар хэрхэн ханддаг талаар үзье.

Гадаадын эрдэмтэн судлаачид “procedures, techniques, strategies, processes, strategic processes, rules, plans, method” зэрэг үгсийг ойролцоо утга санаа илэрхийлж буй хэмээн тодорхойлоод, тэдгээрээс өөрсдийнхөөрөө сонгон зохиол бүтээлдээ хэрэглэж

²⁹ МУИС, ШУС, ХУС, Европ судлалын тэнхим, ORCID: 0000-0003-1059-1089

³⁰ Ph.D, МУИС, ШУС, ХУС, Европ судлалын тэнхим, ORCID: 0009-0003-7288-7042

байна. Дээрх нэр томьёонууд харилцан адилгүй өнгө аяс илэрхийлэх хэдий ч стратеги хэмээх нэр томьёог орчуулга зүйн гэлтгүй олон салбарт өргөн хэрэглэж байна. Иймээс юуны түрүүнд нэр томьёоны асуудлыг тогтох нь зүйтэй юм.

Зарим судлаачид “стратеги” гэдэг нэр томьёог цэргийн салбараас сэтгэл судлалын салбарт, сэтгэл судлалын салбараас орчуулгын салбарт нэвтрэн орсон гэж үздэг. Орос хэлний нэвтэрхий толь бичигт “стратеги” хэмээх нэр томьёог ихэвчлэн цэргийн үйл ажиллагаатай холбон тайлбарладаг. Жишээлбэл, С.И.Ожеговын тайлбар тольд: “Стратеги: 1. Дайн тулааны шинжлэх ухаан, дайтах урлаг. Дайны стратегийн онол 2. Дайн, дайны ажиллагаа хийх ерөнхий төлөвлөгөө” (Ожегов, 1990) гэжээ. Түүнчлэн уг тольд “стратеги” хэмээх нэр томьёог “1. Нийгэм, улс төрийн тэмцлийг удирдахуй 2. Удирдахуйг төлөвлөх урлаг” гэж тодорхойлжээ. Ямар ч үйл ажиллагааг нөхцөл байдлыг нь харгалзан төлөвлөгөөний дагуу хэрэгжүүлдэг ба орчуулах үйл ч ялгаагүй юм.

Стратеги (strategy) хэмээх үг нь грек хэлний *stratēg(ós)* буюу цэрэг, *-ēgos* буюу удирдах хэмээх үгээс үүссэн бөгөөд орчин цагийн англи хэлнээ 1. Зорилгодоо хүрэхийн тулд хэрэгжүүлэх сайтар төлөвлөсөн үйл ажиллагаа 2. Цэрэг, дайны үйл ажиллагаа төлөвлөх ур чадвар 3. Чадварлагаар төлөвлөх гэсэн утгатай гэжээ (Summers & Gadsby, 2003).

Хэл шинжлэл, гадаад хэлний боловсролын холбогдолтой зохиол бүтээлд манай эрдэмтэн судлаачид стратеги хэмээх нэр томьёог хэрхэн монгол хэлнээ буулгасныг авч үзэхэд, Э.Равдан “стратеги зорилт” (Равдан, 2012), Г.Буяннэмэх, Д.Сайнбилэгт, Ц.Дэлгэрэхцэцэг нар “стратеги, арга барил, арга зам” (Буяннэмэх, Сайнбилэгт, & Дэлгэрэхцэцэг, 2016), Ц.Бурмаа “арга барил” (Бурмаа, 2016), Дуглас Браун “стратеги” (Браун, 2014), Л.Алтанцэцэг, Ж.Дэлгэрмаа “стратеги” (Алтанцэцэг & Дэлгэрмаа, 2004), Ц.Чимэдлхам, Ч.Ганцэцэг “арга барил” (Чимэдлхам & Ганцэцэг, 2012) хэмээн монголчилж, эсвэл, зарим тохиолдолд галигчлан буулгасан байна.

Орчуулга зүйн салбарын гадаадын судлаачид стратеги гэх нэр томьёог дараах байдлаар тодорхойлоод байна. Үүнд:

- Сэтгэц хэл шинжлэл, танин мэдэхүйн үүднээс харахад стратеги гэдэг нь орчуулах үйлд шаардагдах ухамсарт болон ухамсаргүй өрнөх сэтгэцийн бүхий л үйл ажиллагаа юм (Seguinot, 1991).
- Бичвэрийг нэг хэлээс нөгөөд орчуулахад тулгарсан асуудлыг шийдвэрлэх ухамсарт үйл (Lorscher, 1991).
- Орчуулгын асуудлыг олж илрүүлэн, түүнийг шийдвэрлэхэд тохирох арга замыг ухамсартайгаар сонгон хэрэглэх үйл (Scott-Tennent, 2000).
- Сайн орчуулах арга барилд суралцах зам (Chesterman, 1997).

- Хэлний болон хэлний бус хэрэглүүр ашиглан ухамсартай болон ухамсаргүйгээр асуудлыг шийдвэрлэх үйл явц (Hurtado Albir, 2001).
- Утга санааг тодруулах, төвөггүй ухаж ойлгоход хэрэглэх арга техник (North & Enrica, 2021).
- Орчуулагчийн мэргэжлийн ёс зүйг харгалзан бичвэр орчуулахад чиглэсэн ухамсарт үйлийн алгоритм (Алексеева, 2008).
- Орчуулах үйлийн үндсэнд оршдог, орчуулагчийн өвөрмөц сэтгэхүй (Комиссаров, 2008)
- Орчуулах төлөвлөгөө бөгөөд тодорхой нөхцөлд тохируулан орчуулга хийх ерөнхий хандлага дээр бүрэлдэнэ” (Сдобников, 2011)

Манай эрдэмтэн судлаач, орчуулагчид зохиол бүтээлдээ арга, арга барил, арга зам, зарчим зэргээр тодорхойлж, олон дэд хэсэгт ангилдаг. Тэдний эдгээр хувилбар нь бичгийн орчуулгын тухайд түлхүү тохирох бөгөөд олон арга барилаас бичвэрийн агуулга, найруулга, өнгө аяс, үйл явдал өрнөж буй газар орчны нөхцөл байдал, зохиогчийн бодол санаа зэрэг олон хүчин зүйлийг харгалзан аль тохирохыг нь сонгон хэрэглэхэд шаардлагатай цаг хугацаагаа хангалттай зарцуулж болдог. Хэлмэрчлэхүй буюу аман орчуулгын үед дээр дурдсан олон хүчин зүйлийг харгалзан илүү бага хугацаанд, тохирох аргыг сонгож, хэл яриа болон бичвэрийн утга санааг бүрэн дүүрэн илэрхийлэх, хамгийн боломжит хувилбарыг сонгон нөгөө хэлнээ бага хугацаанд нэн даруй буулгах хэрэгтэй болдог. Иймд хэлний холбогдох олон салбарт стратеги гэх нэр томъёог орчуулалгүй хэрэглэж байгаа, мөн утга агуулгыг нь бүрэн дүүрэн илэрхийлэх монгол үг хэллэг хараахан хэвшиж тогтоогүй байгаа, монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь бичигт “стратеги” нь толгой үгээр багтсан (Болд & Пүрэвсүрэн, 2008) зэрэгт үндэслэн энэ удаад “стратеги”-ийг тэр хэвээр нь галиглан хэрэглэлээ. Орчуулах явцад, ялангуяа аман орчуулгын үед яриа болон бичвэрийг нөгөө хэлнээ цаг алдалгүй, оновчтой, зөв орчуулахад тохирох стратегийг сонгон авч хэрэглэх шаардлага гардаг. Энэ нь орчуулагчаас шаардах чухал чадвар юм. Стратегийг зарим тохиолдолд тактик ч гэж хэлж болох талтай юм. Учир нь тактик гэдэг нь стратегитай харьцуулбал харьцангуй богино хугацаанд шуурхай арга хэмжээ авах үйл юм.

Орчуулах стратегийн онолын үндэслэл нь нэлээд бүдгэрсэн, олон утга санаа илэрхийлсэн гэж үзэн хэрэглэхээс татгалзсан судлаачид ч байна. Учир нь уг нэр томъёог оновчтой тодорхойлоогүй, шинжлэх ухааны бус буюу ердийн ахуйн ойлголтыг илэрхийлдэг гэжээ. Энэ нь тус нэр томъёог англи хэлэнд ахуйн хүрээнд маш өргөнөөр хэрэглэдэгтэй холбоотой гэж үздэг. Гэсэн хэдий ч орчуулах стратегийн олон ангиллыг судлаачид боловсруулан хэрэглээнд нэвтрүүлсээр байна.

В.В.Сдобников “орчуулагчийн ерөнхий хандлагад суурилан орчуулах стратегийг 4 хэсгээс бүрдэнэ” гэж үзжээ. Үүнд:

1. Нөхцөл байдлыг таамаглах,
2. Орчуулах зорилгоо тодорхойлох,
3. Баримжаалах,
4. Төлөвлөх

Харин Г.Хениг, П.Куссмауль нар “Орчуулгын стратеги” бүтээлдээ стратеги хэмээх ойлголтыг “Зорилгодоо хүрэхийн тулд бидэнд орчуулгын асуудлыг шийдвэрлэх хамгийн боломжит замыг зааж өгөх орчуулах стратеги хэрэгтэй. Орчуулах стратеги нь бусад стратегийн адил баримт дээр тулгуурлах ёстой” гэж практик талаас нь авч үзсэн байна (Hönig, 1982).

Орчуулах стратегийн үндсийг “орчуулагч зориуд, эсвэл, санамсаргүйгээр баримталдаг зарчим” хэмээн тодорхойлоод, дор дурдсанчлан 5 ангилсан байна (Комиссаров, 2008). Үүнд:

1. Аливаа орчуулгын үйл явц юуны өмнө эх сэдвийг ойлгохоос эхлэх бөгөөд энэ нь орчуулгын зайлшгүй нөхцөл мөн.
2. Эхийн үгийг биш утга санааг хөрвүүлэх.
3. Орчуулгын сэдвийн агуулга дах утгын хувьд харьцангуй чухал, тийм ч чухал биш элементүүдийг ялгаатай авч үзэх.
4. Бүхлийн утга нь хэсгийн утгаас илүү чухал гэсэн санаагаар томъёологддог.
5. Орчуулга нь орчуулах хэлний хэм хэмжээнд бүрэн тохирч байх ёстой.

Европын олон хэлний суурь хөтөлбөр (ЕОХСХ)-г дурдсанаар орчуулах стратеги нь утга санааг тодруулж, хялбар ойлгуулахад ашигладаг арга техник юм. Иймд орчуулах (зуучлах) чадвар гэдэгт зөвхөн хэлний мэдлэг бус, харилцааны хязгаарлагдмал орчин нөхцөлд тохирох стратегийг сонгон хэрэглэх гэсэн утга агуулга мөн багтана. ЕОХСХ-г дурдсанчлан “нэг хэлнээ, аман болон дохионы хэл хооронд, нэг хэлээс нөгөөд орчуулах, хэлмэрчлэхэд орчуулагч нь утга санааг үнэн зөвөөр хүргэх зуучлагч гүүр болдог” (North & Enrica, 2021) хэмээгээд орчуулах стратегийг “шинэ ойлголт ухагдахууныг тайлбарлах стратеги”, “бичвэрийг хялбаршуулах стратеги” гэж хоёр ангилсан байна.

Хүснэгт 1. Орчуулах стратеги

Орчуулах стратеги				
Шинэ ойлголт ухагдахууныг тайлбарлах стратеги			Бичвэрийг хялбаршуулах стратеги	
Өмнөх мэдлэгтэй холбох	Хэлийг тааруулах	Төвөгтэй мэдээллийг тайлж задлах	Гүн утга агуулгатай бичвэрийг задалж дэлгэрүүлэх	Бичвэрийг оновчтой болгох
Харьцуулах, дүрслэх замаар шинэ мэдээ	Ойролцоо утгатай үгс, зүйрлэл, зэргийг	Нарийн төвөгтэй утга санааг хэсэгчлэн	Нэг мэдээлэлд багтсан олон агуулгыг ойлгоход төвөгтэй байдаг тул	Ерөнхий ойлголт, жишээ, нэмэлт мэдээлэл, эх сурвалжийг хасаж

мэдээллийг суурь мэдлэгтэй нь холбон тайлбарлах	ашиглан бичвэрийн хэл найруулга, хэв маягийг нөгөө хэлнээ тохируулан өөрчлөх	ангилж, хэсэг тус бүр хэрхэн нэгдмэл нэг ойлголтыг илэрхийлж байгааг харуулах	хэрэгтэй үндэслэл, тайлбар, ерөнхий агуулга, жишээ, нэмэлт мэдээлэл зэргээр эх сурвалжийг баяжуулах	бичвэрийг хураангуйлах буюу шаардлагагүй мэдээллийг хасаж үндсэн, гол утга санааг хүргэх. Гэвч, зарим чухал санааг тодруулах, нэгтгэн дүгнэх, харьцуулах зорилгоор эх сурвалжийг дахин ангилж, бүлэглэж болно.
---	--	---	---	--

Дээрх стратеги нь орчуулгыг зөв ойлгуулах арга зам буюу харилцааны стратеги гэж мөн хэлж болох юм. Дээр дурдсанчлан орчуулах стратегийг олон талаас нь дэлгэрүүлэн тодорхойлж болох бөгөөд нэгтгэн үзвэл “орчуулах, хэлмэрчлэхэд тулгарах асуудлыг шийдвэрлэх арга зам” гэж томъёолж болохоор байна.

Орчуулах стратеги

Орчуулах стратегийн үндсэн зарчмыг “орчуулга эх бичвэртэй хэлбэрийн хувьд адил биш ч дүйцлийн өндөр түвшнийг хангах аргуудыг хэрэглэх нь зүйтэй” гэж тодорхойлж болно (Комиссаров, 2008). Орчуулах стратеги гэдэгт дүйцүүлэн орчуулах, үгчлэн орчуулах, утгачлан орчуулах, тайлбарлан орчуулах, чөлөөт орчуулга, үг нэмэх, үг хасах, үг зээлэх гэх мэтчилэн орчуулгын боломжит бүх аргыг багтаан ойлгож болно. Орчуулгыг шууд болон шууд бус гэж ангилан дараах стратегид хуваасан байна (Walinski, Bogucki, Gozdz-Roszkowski, & Stalmaszczyk, 2015). Шууд орчуулга эх бичвэртэй илүү ойр байдаг бол, шууд бус орчуулга нь орчуулгын олон хувилбарыг дэвшүүлсэн онцлогтой байдаг.

Шууд орчуулга

Шууд орчуулгад ихэвчлэн бичвэрийг үг тус бүрээр орчуулах буюу үг зээлэх, дуурайлган буулгах, үгчлэн орчуулах зэргийг багтаасан байна (Walinski, Bogucki, Gozdz-Roszkowski, & Stalmaszczyk, 2015).

Үг зээлэх: Эх бичвэрийн агуулга, утга санаа уншигчдад шинэ буюу уншигчид тухайн сэдвийн талаар мэдлэг, мэдээлэл хомс тохиолдолд орчуулагч хамгийн хялбар стратеги болох үг зээлэх стратегийг голчлон хэрэглэдэг байна.

Дуурайлган буулгах: Дуурайлган буулгах нь бичвэрийн нэгж хэсэг бүрийг үгчлэн орчуулж, эх бичвэрийн хэлний тогтсон үг хэллэгийг тэр хэвээр нь зээлэн авч хэрэглэх стратеги бөгөөд үгийн санг дуурайлгах, өгүүлбэрийн бүтцийг дуурайлгах гэж ангилдаг байна.

Үгчлэн орчуулах: Бичвэрийн хэл найруулга, утга санааг бүрэн дүүрэн хөрвүүлэхийг үгчлэн орчуулах гэнэ (Walinski, Bogucki, Gozdz-Roszkowski, & Stalmaszczyk, 2015). Молина, Албир нар бичвэрийг эх хэлээс бусад хэлнээ үг тус бүрээр орчуулахыг үгчлэн орчуулах гэнэ хэмээн тодорхойлжээ (Molina & Albir, 2002). Үгийг үгээр, өгүүлбэрийг өгүүлбэрээр гэхчлэн эх бичвэр муу байсан ч өөрчлөлгүй тэр хэвээр нь орчуулах ёстой гэжээ (Fang & Lu, 2012).

Шууд бус орчуулга

Шууд бус орчуулгад үг шилжүүлэх, үг өөрчлөх, дүйцүүлэх, тохируулах стратегиуд нь багтдаг байна (Walinski, Bogucki, Gozdz-Roszkowski, & Stalmaszczyk, 2015).

Үг шилжүүлэх: Бичвэрийн утга санааг алдагдуулалгүйгээр үгсийн байрлал өөрчлөхийг үг шилжүүлэх стратеги гэнэ. Бичвэрийг хөрвүүлэн буулгаж буй хэлний үгсийн нийлэмжээс шалтгаалан үгийг эх бичвэрийнхтэй адил байрлуулах боломжгүй тохиолдолд хамгийн төстэй хувилбарыг сонгон хэрэглэнэ.

Үг өөрчлөх: Үг өөрчлөх стратеги нь хэлзүйн хувьд зөв хэдий ч алгуурхан бичвэрийн утгыг өөрчлөх талтай байдаг. Үгчлэх, үг шилжүүлэх стратегиар бичвэрийн агуулгыг бүрэн дүүрэн илэрхийлж чадахгүйд хүрвэл үг өөрчлөх стратегиар орчуулгын асуудлыг шийдвэрлэж болно.

Дүйцүүлэх: Дүйцүүлэх стратегийг заримдаа дахин томъёолох гэж нэрлэдэг бөгөөд эх бичвэрийнхээс огт өөр найруулга, аргазүйгээр тухайн бичвэрийн утга санааг хадгалан дүйцүүлэн орчуулахыг хэлнэ.

Тохируулах: Тохируулах стратеги гэдэг нь соёлын холбогдолтой үг хэллэгийг тохирох үгээр дүйлгэн орчуулахыг хэлнэ. Гүүрра тохируулах стратегийг “эх хэлний соёлын ойлголтыг нөгөө хэлнээ ижил утга илэрхийлэх төстэй нэр томъёогоор буулгах боломжит хувилбар” хэмээн тодорхойлсон байна (Guerra, 2012). Эх бичвэрийн агуулга хөрвүүлэн буулгаж буй хэлний нийгэм соёлд тохирохгүй үед уг стратегийг хэрэглэдэг бөгөөд орчуулагч дүйцүүлэн орчуулах шаардлага гарна. Тохируулах стратегийг ном зохиол болон киноны нэр орчуулахад түгээмэл хэрэглэдэг (Jarniewicz, 2000) бөгөөд өгүүлбэрийн бүтцээс гадна,

салангид өгүүлбэр, параграф, бүлэг, эхэд бүхэлд нь нөлөөлөх талтай тул аль болох хэрэглэхгүй байхыг зорьдог байна.

Шууд болон шууд бус орчуулгын дээр дурдсан олон стратегиас гадна, **ерөнхийлөх, тайлбарлах, нөхөх, өргөжүүлэх, чөлөөтэй орчуулах, үг зээлэх, үг нэмэх, үг орхих** гэх мэтчилэн олон стратегийг орчуулгын төрөл, онцлогоос шалтгаалан хэрэглэдэг бөгөөд энэ нь орчуулагчаас ихээхэн ур чадвар шаардсан ажил болно.

Орчуулагч орчуулж буй бүтээлийн төрөл, найруулга, бүтээлд дурдаж буй цаг үе зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалан тохирох стратегийг сэлгэн хэрэглэдэг. Энэ удаа бид “Марко Пологийн аялал” бүтээлд орчуулах стратегийн дүн шинжилгээ хийж, зарим нэр томъёоны боломжит хувилбар байгаа эсэхийг судлахыг зорилоо. “Марко Пологийн аялал” (Рамузио, 2019) нь Венецийн Бүгд Найрамдах Улсын төрийн удирдлагын гишүүн Ж.Б.Рамузио (1485-1557)-гийн зохиосон хувилбар бөгөөд 70 гаруй бичмэлийг нэгтгэн дүгнэж гаргасан хувилбар юм. “Марко Пологийн аялал” ном нь тухайн цаг үе хүртэл дорно дахины талаарх европчуудын олж мэдэж чадаагүй олон мэдээ, мэдээллийг багтааснаас гадна, янз бүрийн хүсэл сонирхолтой уншигчдад өөрсдийн өнцгөөс харах боломж олгосноороо өмнөх аялагчдын тэмдэглэл, бүтээлээс илүү их амжилтад хүрч чадсан байна. Уг номыг тухайн үед дараах зорилгоор түлхүү сонирхон уншдаг байв. Үүнд:

1. Гайхамшгийн чуулган
2. Худалдаа наймааны заавар, зөвлөмж
3. Монголын эзэнт гүрэн, Хубилай хааны нигүүлсэнгүй зан чанар
4. Газарзүйн ном

Түүнчлэн “Марко Пологийн аялал” номын анхдагч хувилбаруудад дурдсан газарзүйн холбогдолтой мэдээллүүдийг 1375 оны Каталан Атлас (*Catalan Atlas*) болон Фра Маурогийн 1459 оны “Дэлхийн газрын зураг” (*Mapra Mundi*)-ийг хийхэд ашигласан байна. Алдарт аялагч Кристофор Колумб “Марко Пологийн аялал” номд хөтлөгдөж түүнд тэмдэглэгдсэн нутаг оронд хүрэхээр Хятад улсын зүг баруун талаар аялж байгаад Америк тивийг нээсэн бөгөөд түүний гар тэмдэглэлтэй Марко Пологийн номын хувилбар Испанийн Сэвил хотын номын санд хадгалагдаж байна.

Марко Поло худалдаачны гэр бүлд төрж өссөн тул аяллын туршид үзэж харсан олон гайхамшигтай зүйлсээс зарж худалдвал өндөр үнэд хүрч, ашиг хонжоо олж болохыг нь л голчлон тэмдэглэсэн байна. Түүний тэмдэглэлд түлхүү дурдсан эд зүйлсийг агуулгаар ангилан үзвэл дараах байдалтай байна. Үүнд:

1. Эм, эмийн ургамал, халуун ногоо, хүнсний амтлагч
2. Идээ, ундаа
3. Ашигт малтмал, эрдэс бодис, чулуулаг
4. Үнэт чулуу, шүр сувд

5. Гар урлал

Уг бүтээлд ихэвчлэн усан үзмийн дарс гэж тохиох боловч нийт 8 төрлийн дарсны тухай дурдсан байна. Тэдгээр нь нутаг орноосоо шалтгаалан янз бүр, орц найрлагын хувьд харилцан адилгүй байсан хэдий ч бүгдийг дарс гэж тэмдэглэсэн байна. Түүнийг монгол хэлнээ буулгахдаа итали эхийг баримтлан дарс гэсэн нэг үгээр буюу үгчлэн орчуулсан байна.

Нэгдүгээр номын 13-р хэсэгт:

- *Тэр газар мөн ган, хүдрийн судлаар туйлын баялаг ажээ.*

Дээр гарсан хүдэр гэх үгийг нэгэн төрлийн **дорнын ган, энэтхэг ган** хэмээн бичжээ. Тухайн үед хүдрийг мэддэггүй байсан бөгөөд анх удаа хараад тэмдэглэж үлдээсэн нь тэр байжээ. Иймд тус өгүүлбэрийн утга санааг дуурайлган орчуулсан хэдий ч үг хэллэгийн хувьд дүйцүүлэх стратеги ашиглаж, нэмэлт тайлбар оруулсан байна.

Нэгдүгээр номын 47-р хэсэгт ааруул хэрхэн бэлддэг тухай дараах байдлаар тайлбарласныг тэр хэвээр нь буюу үгчлэн орчуулах стратеги ашигласан байна.

- *“Тэд өтгөрүүлэн хатаасан зуурмаг шиг сүү авч явдаг бөгөөд түүнийгээ дараах аргаар хатаадаг гэнэ. Сүүг хөөрүүлэхдээ дээр нь хөвөх өрөм тосыг хаман авч өөр саванд юулж цөцгий хийнэ. Цөцгийг нь авахгүй бол сүү хатдаггүй бөгөөд түүний дараа сүүг наранд тавин хатаах ажээ. Өглөө хүн бүр түүнээс ... авдаг. Түүнийгээ хөхүүр шиг арьсан туламд хийж хүссэн хэмжээгээрээ ус нэмнэ. Мориор давхих зуур тулам дахь сүү сэгсрэгдэн ундаа цийдэм шиг болдог аж. Энэ нь тэдэнд унд ч, хоол ч болдог.”*

Хоёрдугаар номын 14-р хэсэгт:

- *Мөн нутгийн халуун дулаан уур амьсгалд зохицсон охор зөөлөн үстэй, бахим бүдүүн эвэртэй том цагаан үхэр их байх ажээ. Тэд сэрвээн дээрээ **хоёр төө өндөр, том бөхтэй** бөгөөд харахад үнэхээр таатай бөлгөө.*

Тус номын 23-р хэсэгт:

- *[2] Катай даяар модны **нүүрс шиг ноцож, шатдаг нэгэн төрлийн хар чулуу** буй.*

Дээр дурдсаныг “сарлаг, нүүрс” гэхчлэн үгчлэн орчуулах **стратеги** ашигласан байна. Сарлаг, нүүрс зэрэг нь тухайн цаг үеийн европ хүнд анх удаа үзэж харсан, сонин содон зүйл байсан тул дүрсэлж бичих нь зүйн хэрэг юм.

Бүтээлийг орчуулахад шууд болон шууд бус стратегийг хослуулан ашигласан бөгөөд дуурайлгах, үгчлэн орчуулах, дүйцүүлэх, тохируулах стратегийг түлхүү хэрэглэсэн байна. Харин нөхөх, дэлгэрүүлэх, гадаад үг хэрэглэх стратегийг хэрэглээгүй бөгөөд найруулгын өнгө аясаас шалтгаалан үг нэмэх, орхих стратегийг мөн ашиглажээ.

Мөн үндэсний онцлог бүхий үг цөөнгүй гарсныг тухай бүрд нь зориулалт, хэлбэр хэмжээ, өнгө дүрсийг дэлгэрэнгүй тайлбарлан, өөрийн мэдэх зүйлтэй дүйлгэн бичсэн байна.

Орчуулах стратегид суралцахад цаг хугацаа, дадлага туршлага чухал хэдий ч, гадаад хэлд суралцаж эхэлсэн үеэс сурах стратегид зэрэг суралцаж ирсэн эсэх нь чухал юм. Сурах стратегид эртнээс суралцах нь орчуулах стратегийг сайжруулах эерэг талтай.

Дүгнэлт

- Орчуулгад ашигласан стратегийг тодруулах нь бүтээлийн гол утга санаа, агуулгыг нөгөө хэлнээ үнэн зөв буулгасан эсэхийг нягтлахад тустай.
- Ялангуяа түүхэн сурвалжийн орчуулгад ашигласан стратегийг нягталснаар бүтээлийн шинэчилсэн хувилбар болон бусад хувилбар гарахад тустай.
- Орчуулах стратегийн боломжит олон хувилбарыг хэрэглэх нь бүтээлийн утга санааг алдагдуулахгүй байх практик ач холбогдолтой.
- Нэг бүтээлийн олон хувилбарыг зэрэгцүүлж, орчуулах стратегийн судалгаанд дүн шинжилгээ хийх нь бүтээлийн чанарыг батлах, сайжруулах эрдэм шинжилгээний ач холбогдолтой.

Ном зүй

- Chesterman, A. (1997). *Memes of translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Fang, H., & L. W. (2012). Reconsidering Peter Newmark's theory on literal translation. *Theory and Practice in Language Studies*, 741-746.
- Ghazala, H. (1995). *Translation as problems and solutions: a textbook for university students and trainee translators*. Saudi Arabia.
- Ghazala, H. (2008). *Translation as Problems and Solutions*. Dar El-Ilm Lilmalayin.
- Guerra, A. F. (2012). Translation Culture: Problems, strategies and practical realities. *Journal of Literature, Culture and Literary Translation*, 1-27.
- Hönig, H. G. (1982). *Strategie der Übersetzung: Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
- Hurtado Albir, A. (2001). *Traducción y traductología, introducción a la traductología*. Madrid.
- Jarniewicz, J. (2000). Przekład tytułu: między egzotyka a adaptacja. W. T. Kubinski O. Kubinska-Д, *Przekładając nieprzekładalne* (хуудсд. 477-483). Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego.
- Lorscher, W. (1991). Thinking-aloud as a method for collecting data on translation processes. S. Tirkkonen-Condit-Д, *Empirical research in translation and intercultural studies* (хуудсд. 67-77). Gunter Narr Verlag Tübingen.
- Molina, L., & A. A. (2002). Translation techniques revisited: a dynamic and functionalis approach. *Meta*, 498-512.

- North, B., & Enrica, P. (2021). *Common European Framework of Reference For Languages: Learning, Teaching, Assessment*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Schwarz, N., Husar D. B., & Stiegelbauer L. R. (2016). Translation problems and difficulties in applied translation processes. *Studii de Știință și Cultură*, 51-58.
- Scott-Tennent, C. G. (2000). *Translation strategies and translation solutions: Design of a teaching prototype and empirical study of its results*. Amsterdam: John Benjamins.
- Seguinot. (1991). A study of student translation strategies. S. Tirkkonen-Condit-Д, *Empirical research in translation and intercultural studies* (хуудсд. 79-88). Gunter Narr Verlag Tubingen.
- Serrat, O. (2017). *Knowledge Solutions*. Singapore: Springer.
- Summers, D., & Gadsby, A. (2003). *Longman Advanced American Dictionary*. Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press.
- Walinski, J. T., Bogucki, L., Gozdz-Roszkowski, S., & Stalmaszczyk, P. (2015). Translation Procedures. *Ways to translation* (хуудсд. 55-67).-Д Lodz University Press.
- Yan M, N. S. (2011). The skopos theory and tourist material translation: With an analysis of Mt. Lushan translation. *Cross-Cultural Communication*, 53-61.
- Алексеева, И. С. (2008). *Онолын асуудлууд*.
- Алтанцэцэг, Л., & Дэлгэрмаа, Ж. (2004). *Боловсролын нэр томъёоны англи-монгол товч толь*. Улаанбаатар.
- Болд, Л., & Пүрэвсүрэн, Т. (2008). *Монгол хэлний дэлгэрэнгүй тайлбар толь*. Улаанбаатар: Бэмби Сан.
- Браун, Д. (2014). *Хэл сурах сургах зарчим*. Улаанбаатар: Удам соёл хэвлэлийн газар.
- Бурмаа, Ц. (2016). *Бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр, Гадаад хэл*. Улаанбаатар.
- Буяннэмэх, Г., Сайнбилэгт, Д., & Дэлгэрэхцэцэг, Ц. (2016). *Англи-монгол хэлний боловсролын нэр томъёоны хэлхээс*. Улаанбаатар: Удам соёл хэвлэлийн газар.
- Комиссаров, В. Н. (2008). *Орчуулгын онол*. Улаанбаатар: ADMON Printing and Publishing.
- Ожегов, С. И. (1990). *Орос хэлний толь бичиг*.
- Равдан, Э. (2012). *Европын олон хэлний суурь хөтөлбөр: сурах, сургах, үнэлэх*. Улаанбаатар: Удам соёл хэвлэлийн газар.
- Рамузио, Ж. Б. (2019). *Марко Пологийн аялал*. Улаанбаатар.
- Сдобников, В. В. (2011). *Орчуулгын стратеги: ерөнхий тодорхойлт*.
- Чимэдлхам, Ц., & Ганцэцэг, Ч. (2012). *Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургуулийн X-XII ангийн төлөвлөгөө, хөтөлбөр, зөвлөмж, хичээл: англи, орос хэл*. Улаанбаатар.